

Vahakn N. Dadrian: Ermeni Trajedisi ve Kurbanlarına Duyduğum Acıma Duygusuyla Başladığım Bilimsel Araştırmalar

Posted on 29/08/2019

Türkiye, İstanbul'da doğmuş bir Ermeni'yim ve I. Dünya Savaşı Ermeni Soykırımının etkisi altında büyüdüm. Kuşağımdan pek çokları gibi, benim hayatım da o soykırımın getirdiği tahribatlardan nasibini aldı. Aile üyelerinden çoğunu, en önemlisi de baba ve anne tarafından dede ve ninelerimi kaybetmenin ötesinde, sağ kalan aile üyelerimin hayatlarının kalan kısmında katlanmak zorunda kaldıkları travmadan doğan büyük ıstırapı ben de yaşamak zorunda kaldım. Hayatta kalmayı başaranların umutsuzlukları, savaş öncesindeki görece varlıklı halden birdenbire acınacak duruma düşmeleriyle derinleşmişti. Bu zorlu yaşam şartlarının üstesinden gelmeyi başaranlar da sefalet içinde eriyip gittiler. Çocukluğumun anıları arasında, sağ kalan kadınların çeşitli vesilelerle bir araya gelip sürekli "katliamlar" hakkında sohbet yürüttükleri anların görüntüleri var. Bu sohbetler sırasında soykırım dehşetini adeta yeniden yaşayarak hıçkırıklara boğulurlardı. Bu kişilerden biri katliamın özellikle çok korkunç bir ayrıntısına takılırdı. Köyündeki erkeklerin tasfiyesi sonrasında, kadınlar ve çocuklar önceden kazılmış büyük bir mezarın kenarında yan yana dizildikleri yakındaki bir ağacın oraya götürülmüşler. Bir ağaç kütüğünü sehpa olarak kullanan bir Kürt hepsinin ellerini baltayla kopartıyormuş. Sıra ona geldiğinde, son derece şaşırtıcı bir şey olmuş; bu kasap vahşi bir çığlık atarak baltasını kenara fırlatmış ve koşmaya başlamış. Kürt'ün aklî dengesini yitirerek bunu artık sürdüremediğine ve birdenbire durmaya karar verdiğine inanılıyordu. Kasaplığın ulaştığı nokta ve sahnenin iğrençliği aklını ve sinirlerini harap etmişti. Yani, kalanlar bu el-kol kesme ritüelinden kurtulmuşlardı.

Bu hayaller aklıma silinmez biçimde kazılmıştır. Ancak, çocukluk ve ergenlik aşamasında

biri olarak bütün bu yaşananların önemini tam olarak kavrayamazdım. Ne de üzerinde kafa yoracak olgunluğa sahiptim. Dolayısıyla, bütün bu derin tecrübeler bilinçaltımın uzak bir köşesine saklanmış duruyordu.

Ancak bütün bu derin acı ve sefaletin asıl nedenlerine ilişkin merakımın sınırlarını daraltmaya yol açan bir başka ve çok daha etkin bir güç vardı; içimde büyüttüğüm, sağ kalmayı başaranların hal ve duygularıyla hakkıyla ve açıkça özdeşleşme eğilimim bir biçimde engelleniyordu. Bununla Türkiye’de yeni kurulmuş Kemalist rejimin baskıcı atmosferini kastetmekteyim. O rejimin birbiri ardına gelen hükümetleri azınlık Ermeni halkına karşı işlenmiş soykırımın gerçeklerini önemsememekle kalmayıp acımasız yasaklamalarla konunun tartışılmasını da engelledi. Hâlâ savaş dönemi tehcirlerinin ve beraberindeki katliamların yarattığı korkunun pençesinden kurtulamamış koskoca bir halk, büsbütün korkutulmuş ve sindirilmiş bir cemaate dönüştürüldü. Bu savaş sonrası Türk inkâr kültürüne ve tabusuna has yasaklara karşı durma cesaretini hiçbir Ermeni gösteremedi. Ermenilerin ayrıntılara inme ve soykırımın nedenlerini deşme ihtiyacına ilişkin çekingenlikleri Türklerin öfkesini çekme korkusuyla giderek büyüdü. Kısacası, birkaç belli belirsiz çaba dışında, 1915-1923 döneminde Osmanlı İmparatorluğu’nun Ermeni halkının başına gelen büyük felaketin doğası, kapsamı ve sonuçlarının ayrıntıları hakkında cahil kalmıştım. Türkiye’de, büyüdüğüm, okula gittiğim, aile üyeleri ve dostlarımla ilişkiler geliştirdiğim genel ortam buydu.

Ancak bu zorunlu cehalet, Amerika’ya gelip de sosyoloji okumak üzere 1950’de Chicago Üniversitesine kaydolduğumda giderek kayboldu. Nitekim 1954’de sosyoloji dalında Doktoramı aldığımda, heterojen sosyal sistemlerdeki baskın grup-azınlık ilişkileri alanına odaklanmış biri olarak, bu tür ilişkilerde sıkça rastlanan ihtilaf olgusunun tam olarak bilincindeydim artık. Söz konusu azınlığın herhangi bir biçimde mağduriyetiyle sonuçlanan bu tür ihtilafın sonuçlarını ciddiyetle inceleyerek, güç ilişkilerinin önemini tam olarak anlar olmuştum. Bununla beraber istibdat, üstün gücü peşin olarak kabul etmekle kalmayıp aynı zamanda gerektirir de. Yine, hükmedilen bir azınlık gurubunun üyelerine yönelik

önyargının, ayrımcılık ve dışlamacılığın bu üstün gücün fiili türevleri olduğunu biliyordum. Bütün bu parametreler ışığında artık Ermeni Soykırımını araştırmasıyla kavramsal bir bağlantıyı yalın bir biçimde kurabilecek durumdaydım.

Bu anlayış, Chicago'daki sosyoloji hocam, daha sonra Profesör olan Louis Wirth'e başvurmaya götürdü beni. Kendi doktora tezine rağmen, Wirth 1930'lar Almanya'sında Frankfurt-am-Main'deki Yahudi getto yaşamı ile yine o ülkede Yahudilere yönelik muamele arasındaki kavramsal bağlantıyı zaten kurmuştu. Wirth, ders ve seminerleri sırasında baskın grup-azınlık ilişkileriyle bağlantılı sorunları işler durur, bu ikiz terimin sayılardan çok güçle ilgili olduğunun altını çizerdi: güç kaynaklarına erişim imkanı olan sayıca az grup baskın olabilirdi ya da tersine sayısal olarak üstün grup bir azınlık grubu statüsüne düşebilirdi.

Chicago'daki bir başka başarılı akademisyen Profesör Herbert Blumer'le tanıştığımda, ihtilafın artışı ve ağırlaşması problemlerinin ilgi çekici fakat son derece anlaşılması zor yönüne karşı bayağı duyarlı hale geldim. Bir ihtilaf evrilmeye başladığında, temel unsurlarının yerini yeni ortaya çıkan unsurların aldığı bir farklılaşma sürecine maruz kalır genelde; bu unsurlar ihtilafa taze amaçlar yükler ve onu yeni yönlere sokar. George Herbert Mead'in sembolik etkileşim kavramını uyarlayıp genişleten Blumer bu ihtilaf dönüşüm sürecine açıklama getiren bir sosyal-psikolojik analiz çatısı oluşturdu. Bu çatıya göre, ihtilaflar evrilmelerine temel oluşturan kendi dinamiklerine sahiptir. Bu dönüşüm sürecindeki denetim mekanizması karşılıklı etkileşim davranışındaki sembolizm olarak tanımlanır. Bir diğeriyle ihtilafa düşmüş grupların karşılıklı etkileşimli davranışında olduğu gibi, bireylerarası ilişkilerde de insanlar tepki vermeden önce karşı tarafın eyleminin ne anlama geldiğini çeşitli yollarla yorumlarlar. Tepki doğrudan eyleme değil, yansıttığı sembole veya anlamadır.

Bir başka Chicagolu sosyal psikolog W. I Thomas'ın, insanların, durumları gerçek diye tanımladıkları dönemde bunların sonuç itibarıyla gerçek olduğunu ileri sürüyordu. Dolayısıyla, tüm diğer şeyler eşitken, bir ihtilafın aşamaları az ya da çok, bir anlam-yükleme

sürecini kapsayan karşılıklı etkileşimli sembolistik davranış mekanizmalarıyla düzenlenir. Burada, bir kez daha, Türk-Ermeni ihtilafının yükselen yönlerinin araştırılmasına uzanan kavramsal bir köprünün varlığı söz konusudur. Türkiye'nin "dahili düşmanları" olarak tanımlanan Ermenilerin, fırsat oldukça kötülenip Türkleri tahrik etmekle suçlandıkları olayları hatırlamak yeter. Burada üstün güç, kurban grubun hedefe yerleştirilmesine yarayan basit, savunmacı ve biraz da buyurucu tanımlara gark olacak tüm gerekli manivelaları harekete geçiriyor gibi görülmektedir.

Belli bir azınlık nüfusu kitlesel biçimde imha etme görevinin karmaşık ve devasa boyutlarına paralel olarak, kitlesel cinayete onay vermesi ve katılması için baskın nüfusun büyük bölümünün ikna edilmesi, harekete geçirilmesi, tahrik ve teşvik edilmesi gerekir. Profesör Blumer'ın kolektif davranış üzerine ders ve seminerleri bu bağlamda öğreticiydi. Kolektif davranışın temel biçimleri ve sosyal hareketlerin yükselişi gibi iki ufuk açıcı alt-temaya odaklanan Blumer, grupların öbür gruplarla olan ihtilafları ölümcül bir biçimde çözüme ulaştıracak bütünleşmiş, militan, düşmanlık güden ve şiddete yatkın aygıtlar haline dönüştürdükleri yol ve usulleri incelemek için inandırıcı perspektifler geliştirmişti. Onun bu bağlamda belirli faktörlere ilişkin tanımları ideolojiyi, ajitasyonu, kolaylıkla etkilenilmeyi ve kitle davranışındaki dolaşık tepkiyi içeriyordu.

Beni, potansiyel bir araştırma ve akademik çalışma konusu olarak I. Dünya Savaşı Ermeni soykırımını yeniden ele almaya iten olaylar dizisindeki paralel bir gelişme bu konuyu inceleyen bazı kitaplara yönelmeme yol açtı. Bunların arasında en başta geleni, Avusturyalı Yahudi romancı Franz Werfel'in iki ciltlik romanı Forty Days of Musa Dagh/Musa Dağ'da Kırk Gün idi; ben bu kitabı orijinal Almanca'sından iki kez okudum ve hayran oldum.

Olayların az ya da çok dramatize edildiği bu edebî başyapıt, esas olarak gerçekler üzerine inşa edilmiştir. Werfel sadece Suriye'ye ulaşmayı başarmış Ermenilerle görüşmeler yapmakla kalmamış, savaş sırasında Jön Türk liderlerini Ermenilere yönelik kitlesel cinayeti durdurmaya çağırmak gibi nafil bir çaba için Türkiye'ye yolculuk yapan Johannes

Lepsius'tan da önemli belgeler edinmişti. Lepsius daha sonra soykırımın merkezî biçimde planlandığını gözler önüne seren Alman resmi belgelerini bir derleme halinde yayınladı. Werfel'se kendi yapıtında bir azınlığa yönelik zulmün etkilerini, Ermeni azınlığı hedefe koyan baskın Türklerin içlerinde biriktirdikleri düşmanlığın savaş sırasında ortalığa saçılmasını ve yine Ermenilerin içine düştükleri çaresizliği işlemektedir. Mezalim, kıyım, katliam ve imha gibi soyut sözcükleri somuta dönüştüren Werfel, kurban grubun bireysel cesareten çok ölüme meydan okuyucu fakat etnosantrik bir cesaret sergilemesine yol açan genel şartları da yansıtıyordu. Bu yoğun etnosantrizm, etnik-ulusal bir varlık olan Ermenilerin yaklaşan tehdidi hayati bir tehlikeden başka bir şey olmadığı biçiminde algılamalarının bir uzantısıdır. Werfel'in yapıtındaki Ermenilerin, kendilerinden kat kat üstün güçlere karşı kahramanca direndikleri sahneler destansı abartmaları açısından hayli şaşırtıcı gerçektir.

Tel-Aviv Üniversitesinden Profesör Raya Cohen (1998), yakın tarihte yazdığı bir makalede, bu anlamda, Werfel'in romanının "son derece Yahudimsi" olduğunu ileri sürmüştü. Cohen ayrıca, Musa Dağ'ın yankılamasının II. Dünya Savaşı sırasında Filistin'deki Yahudi milliyetçilerin canlandırdıkları Masada mitine katkıda bulunduğunu iddia ediyordu. Carmel Dağı'nda muhtemel bir Nazi saldırısına karşı yürütülecek bir direniş tasarlanırken, bu bağlamda askeri bir plan düzenlemek için bir kod adı olarak "Musa Dağ" benimsenmişti.

Ancak, beni duygusal açıdan altüst eden ve aklımı çelen kitap, soykırımın en akıl almaz ve acımasız mezalimlerine tanık olmak bahtsızlığını yaşayan ve mucizevi bir biçimde hayatta kalmayı başaran Ermeni bir rahibin anıları, Hai Koghkotsi (Ermeni Golgotası) 'dır. Werfel'in, Musa Dağ'ının kurgusuna temel oluşturan edebi yapısının tersine, Ermeni rahibin yapıtı onun bizzat yaşadığı mezalimlerin kaba ayrıntılarını basit bir dille aktarmasından ibarettir. Amerikalı Büyükelçi Morgenthau'nun (1919) , "asla bir Amerikan neşriyatında neşredilemez" (s. 321) dediği o korkular canlı biçimde aktarılmıştır. En yürek parçalayıcı olanı, Yozgat kentinden az uzaklıktaki bir burunda 6,400 Yozgatlı Ermeni çocuk, genç kız ve kadının kıyımına ilişkin ayrıntılardır. Bu büyük kateden sorumlu jandarma komutanı,

mermi ve baruttan tasarruf etmek için, 10,000-12,000 Türk rençper ve köylüsünü bir araya toplamış ve onları “nacak, satır, saraç bıçağı, sopa, balta, kazma, kürek”le silahlandırmış; onlar da 4-5 saat süreyle “Allah, Allah” diyerek kurbanları acımasızca katletmişler. Bu jandarma komutanı bir gün ender rastlanan bir açık sözlülük anında, kitlesel cinayetten kurtulacağını aklına bile getirmediği rahip-yazara, her katliam olayından sonra küçük seccadesini yayarak huşu içinde Yaradan’ın huzurunda namaza durduğunu itiraf etmiş.

Bu kitaplar beni öylesine şaşırtmıştı ki neredeyse dengem bozulmuştu. Bu gelişmenin önemi üzerinde düşünmeye başladığımda, birbiriyle bağlantılı iki gözlem öne çıktı: (1) Kitaplardan tehlikeli biçimde etkilenmek hâlâ mümkündür ve o fikirler hâlâ önemli olabilir; (2) Ancak, bu etki, birinin duygu yoğunluğunun bir fonksiyonu olan fakat aynı zamanda biçimlendirici yaşam tecrübelerini de yansıtan bir hassasiyet ya da bir savunmasızlık gerektirmektedir. Öyle görünüyor ki, ben de gelişme yıllarımda, ailemin ve geniş ölçekte Ermeni halkının ortak kaderi olan zulüm ve adaletsizliğin kurbanlarıyla özdeşleşecek bilinçli şartlanmanın yanı sıra bilinçaltında şartlanmaya da elverişli duygulara sahiptim. Ermeni Soykırımını gibi devasa boyutlardaki bir insanlık suçunun nasıl bu kadar kolaylıkla işlenebildiğini, cezadan nasıl muaf tutulabildiğini ve dünyanın kalanının nasıl bu kadar bilerek kayıtsız kalabildiğini anlamam mümkün değildi. Fakat katıksız isyankarlık da insanı zihinsel felce götürür. Daha arzulanır sonuçlar elde etmek için mümkün olduğunca bağımsız ve tarafsız bilimsellik ilkelerine boyun eğmek gerekir. Siz elinizden geleni yaparsınız, ancak sonucu ancak başkaları takdir edebilir.

Benim Ermeni Soykırımını araştırmaya başlamam, 1965 yazında Lübnan, Beyrut’ta Ermeni Katolik rahibi müteveffa Gregor Guergerian (takma adı Krieger) ile karşılaşmama denk düşer. Ermeni Soykırımının 50nci Yıldönümünden bir yıl önce, yani 1964’de, The New York Times’da bir makale yayınlamıştım. Rahip bana bir mektup göndererek, uzun bir süredir bu konuyla ilgili araştırma yürütmekte olduğunu ve benimle tanışmaktan zevk alacağını yazdı. Kendisinin de hayatta kalmayı başaranlardan biri olduğunu söylüyordu. Yakın Doğu ve Orta Doğu bölgelerine yaptığım araştırma gezim sırasında, Beyrut’taki ikametgahında buluştum

kendisiyle. Bu buluşma doğası itibariyle ölüm anlarıyla doluydu ancak çok da öğreticiydi. İlk kez olarak Ermeni Soykırımına ilişkin otantik belgelerin mevcudiyetinden haberdar oldum; dolayısıyla soykırım araştırmasına girişimin başlangıç aşamasında benim yol göstericim oldu o. Bana sadece soykırımı belgeleme göreviyle ilintili asıl problemlere yönelmemi sağlamakla kalmadı, dikkatimi Kudüs Ermeni Patrikliği Arşivine yöneltmemi de sağladı. Ayrıca 1965'ten önce bu Arşivin kaynaklarından edinmiş olduğu pek çok belgeyi de verdi. 1960'lar ve 1970'lerde Arşive yaptığım bazı ziyaretlerde Türk Askeri Mahkemesi Arşivinden kalanların arasından fazlasıyla veri elde ettim. Bu mahkeme, 1918-1921 döneminde "Ermeni tehcirleri ve katliamları"nın faillerini yargılamıştı.

Bu arada, aynı amaçla yardımcı kaynakları incelemeye başladım. Savaş döneminde Osmanlı İmparatorluğu'yla askeri ittifak oluşturan Almanya ve Avusturya'nın devlet arşivleri bu bağlamda en umut verici olanlardı. Sonuç olarak, Almanya Federal Cumhuriyeti ve eski Almanya Demokratik Cumhuriyeti'nin siyasi ve askeri devlet belgelerinin bulunduğu Bonn, Koblenz, Freiburg i. Breisgau ve Potsdam'da araştırmalar yürüttüm. Ayrıca Avusturya Dışişleri ve Savaş Bakanlıkları arşivlerinde araştırma yaptım. 1965-1982 döneminde, sadece Bonn'a on bir yolculuk olmak üzere bu arşivlere toplam yirmi bir ziyaret gerçekleştirdim. Bu, Ermeni Soykırımının belgesel yönüne odaklanma ve dolayısıyla belgelerin resmi, otantik niteliğini vurgulama çabası, o soykırımın bir özelliğiyle derinden bağlantılıdır; o da, faillerin ve Türk çıkarlarını gözetken birtakım insanların inkârcılığıdır. Ayrıca, bu inkârın âdet yerini bulsun diye yapılan bir inkâr olmadığı gerçeğinin ne kadar önemli olduğunu da kavradım. Bir kere bu inkâr, inatçı, ateşli ve genel anlamda acımasız. Bu itibarla, korunması ve tanıtımı apayrı bir endüstri oluşturan soykırım sonrası bir kültür niteliği de kazanmıştı. Söz konusu endüstrinin köşe taşları, (1) ittifak bağlantıları (NATO) ve halkla ilişkiler aygıtları yoluyla siyasi varlıklar yetiştirileceğine dair inanç ve (2) Princeton Üniversitesi ve Los Angeles'teki California Üniversitesi gibi üniversitelerde özel Türk Araştırmaları Kursüleri oluşturmaya çalışan yardım vakıflarına büyük yatırımlar yaparak Batı dünyasındaki, özellikle de Birleşik Devletleri'ndeki akademisyenlerden yararlanmaktır. Türklerin ve taraftarlarının bu azimli inkâr çabaları, problemle yüzleşme ve onun hakkından gelme kararımı ciddi anlamda

pekiştiren bir olgudur; böylece genel durumla ilgili yaşadığım umutsuzluğun yerini, adaletsizliğe karşı içimde giderek büyüyen isyankarlık aldı. Önemli bir tarihsel gerçeğin böylesine yüzüstüce çarpıtılmasına razı olamazdım. Öfkemin büyük bir kısmını, Batı'daki, benim büyük bir onursuzluk olarak nitelendirdiğim, Türk hükümetinin memur ve temsilcilerince görevlendirilmeyi sineye çeken ve "Türk bakış açısı"nın avukatları haline gelen bu tarihçilere yönelttim. Şimdi en önemli soru: içimdeki bu olumsuz duyguları güvenilir ve kabul edilebilir bilgilerin genişletilmesine yönelik araçlar haline nasıl getirebilirim idi. Uygun araştırma yerlerini seçmek ve bilimselliğin yerleşik kurallarına elimden geldiğince uymak zorundaydım.

Bir suç işlendiği, (bütün bir halkın atalarının topraklarından hızla süpürülmesine yol açan ölümcül şiddetin) corpus delicti (suçun maddi unsuru) gayet açıkta olduğu, fakat esas şüpheli suçu inkârda ısrar ettiği zaman, problemi ele almanın ilk adımı inandırıcı materyali gün yüzüne çıkartmaktır. Başka bir deyişle, bir dedektif sorumluluğuyla hareket etmek gerekiyor. Ermeni Soykırımına ilişkin araştırmamın büyük bir bölümünün, özellikle otantik Osmanlı-Türk belgelerini bulma işi açısından titiz bir dedektiflik gerektirdiğini söylemek pek abartma olmaz. Ermeni felaketinin boyutları, tüm belgelerin tamamen ortadan kaldırılması ihtimalini küçültüyordu. Dolayısıyla failer suçlayıcı kanıtların her bir parçasını ortadan kaldıramamışlardır. Ne denli dikkatli veya becerikli olurlarsa olsunlar, tesadüfen de olsa bir kısım belgenin sağlam kalmış olma ihtimali hep vardır. Bu, derinlemesine dedektiflik gerektiren ve de araştırmalarımda ayrıntılı bir biçimde incelediğim bir alandır.

Geçmiş ve günümüz Türk inkârlarının inatçı yapısı, her şeyden önce, ortaya çıkacak belirsizlik, kuşku ve şaşkıncu problemlerini kesin biçimde çözmeleri için kanıtların mümkün olduğunca zorlayıcı olmasını gerektirir. Hali hazırda, Ermeni Soykırımını belgelemek için tasarladığım analizde zorlayıcı kanıtlar kavramı dört öge çevresinde dönmektedir: (1) güvenilirlik, (2) kesinlik, (3) inkâr edilemezlik ve (4) doğrulanabilirlik. Bu öğelerden herhangi biri eksik olan materyal metodolojik değerlendirmeler açısından pek itibarlı olamaz. Konuya açıklık getirmek için Büyük Britanya, Fransa ve Rusya'nın devlet

arşivleri kaynaklarında bulunan belgelere göndermede bulunabiliriz. Bu ülkelerin üçü de, Osmanlı İmparatorluğu'nun kurucu üyesi olduğu Mihver Devletlerinin karşısında yer alan İtilaf Devletleri kampında olduklarından dolayı, bu kamptan edinilen materyal, Türkler tarafından bütünüyle reddedilmese bile, savaş propagandası veya dezenformasyon diye kolaylıkla küçümsenebilir. Gerçekten de birçok Türk yazarının ve onların Batı'daki dostlarının I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında bu devletlerin görevlilerince toplanan temel kaynakların büyük bir bölümünü saf dışı etmeye çabalarken söyledikleri işte budur. Bu materyalden bazılarının propaganda veya abartı içermesi fakat önemli bir bölümünün hâlâ değeri yadsınamaz kaynak materyal olması çok doğaldır. Yine de bu tür kötüleme ve eleştirilerden uzak durmak için İngiliz, Fransız ve Rus arşivleri çıkışlı materyali araştırmamım dışında tutmaya karar verdim. İnkârcıların “kurban önyargısı” argümanını ileri sürmelerini önlemek için hayatta kalmayı başarmış Ermenilerin ifadelerine de aynı nedenle pek başvurmadım.

Ermeni Soykırımına dönük incelememin metodolojik parametrelerini ortaya koyarak, dikkatimi sadece birincil olmakla kalmayıp yukarıda sözünü ettiğim zorlayıcı kanıtlar standardını da az ya da çok karşılayan kaynak materyal türüne yönlendirdim. Sonuç olarak araştırmamda üç kategoride materyale yer verdim ve halen incelemekteyim:

I. Mütareke döneminde Ermenilere yönelik “savaş zamanı tehcir ve katliamları”nı soruşturan Türk Askeri Mahkemesinin arşivleri Sultanın hükümetinin yerini alan ve Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Kemalist otoritelerce tümüyle yok edilememiştir. Gerçekten de failer ne kadar kararlı ve becerikli olurlarsa olsunlar böylesine devasa bir suça ait kanıtların her bir parçasını yok etmek neredeyse imkansızdır. Kemalistler, 1919-1922 döneminde hem Sultanın hükümetine hem de muzaffer İtilaf Devletlerine karşı yürüttükleri isyan hareketiyle bağlantılı olarak elde ettikleri bir dizi askeri ve siyasi başarının ardından Türkiye Cumhuriyeti’ni kurdular ve Türkiye’nin itibarını lekeleyen bir rezalet olarak gördükleri divan-ı harbi örfileri durdurdular. Duruşmalarda kanıt olarak sunulan belgelerden çoğunun zorlayıcılığı, her birinin yetkili resmi görevlilerce onaylanıp üstlerine “Aslına uygundur”

ibaresinin yazılmış olmasından gelir.

II. Aynı dönemde Osmanlı Parlamentosu, özellikle de Meclis-i Mebusan, Beşinci Tahkikat Komisyonu aracılığıyla kendi soruşturmasını yürütmüştü. Bu soruşturma sırasında, aralarında iki Şeyhülislam ve bir Sadrazam da olmak üzere çok sayıda savaş zamanı Bakanı birtakım açıklamalar yapmış ve hatta Ermenilere karşı işlenen suçları itiraf etmişti. Tahkikat Komisyonunun yürüttüğü bu oturumlardan önce, Mecliste “Ermeni tehcirleri ve katliamları” ile ilgili ve çok sayıda mebusun tehcirlerin imhayı amaçladığını itiraf ettiği görüşmeler yapılmıştı.

III. Türklerin Türk makamlarına sundukları kanıtlar, muhtemelen dikkatli ve savunmacı olma zorunluluğu yüzünden hemen daima az ve öz ve kısım-kısımken, Osmanlı İmparatorluğu’nun müttefikleri İmparatorluk Almanya’sının ve İmparatorluk Avusturya-Macaristan’ının resmi temsilcilerinin sundukları kanıtlar ayrıntılı, uzun ve kesindir. Savaş zamanı Türkiye’inde çeşitli görevlere atanmış memurlar yaşanan soykırımın ayrıntılarını üstlerine “şahsa özel,” “gizli” veya “çok gizli” damgalı raporlarla ibraz etmeden önce ittifakın yüksek çıkarları adına kendi korkularının üstesinden gelmek zorundaydılar. Bunu yaparken, sadece Türk yetkililerinin savaş sırasında yaydıkları çarpıtmalara, yarı doğrulara ve pek çok yalana maruz kalmamışlar, güvenilir, kesin, inkâr edilemez ve doğrulanabilir olan belgesel kanıtlar da toplamışlardır. Bu kanıtlar iki olgu açısından özellikle zorlayıcıdır: (1) kökenleri sadece fail kampa değil, o failin savaş zamanındaki siyasi ve askeri müttefikleri iki devlete de aittir; ve (2) maddi kanıtlar, İmparatorluk Almanya’sının ve İmparatorluk Avusturya-Macaristan’ının Dışişlerince dahili kullanım için, yani ülke içinde inceleme ve değerlendirme amacıyla toplanmıştı; dolayısıyla en azından o sıralar kamuya açıklanması düşünülmüyordu.

Kısacası, Ermeni Soykırımı, belirgin biçimde zorlayıcı bir niteliğe sahip otantik Türk, Alman ve Avusturya kökenli kanıtların mevcudiyeti temelinde belgelenmektedir.

Bütün bu arka plan içinde, içinde bulunduğum araştırma ve çalışmanın Ermeni Soykırımını belgeleme problemini pek çok düzeyde alt ettiğini beyan etmekte bir sakınca görmüyorum. Bu dokümantasyon sayesinde, soykırımın dört temel belirleyeni yeniden kurgulama metoduyla ayrıntı biçimde kavramak ve incelemek mümkün: (1) Tasarlama, (2) Soykırım Niyeti ve Karar Alma, (3) Organizasyon ve (4) Yerine Getirme. Buraya kadar asıl çabam -“inkâr sendromu” denen olgunun tezahürleriyle yüzleşip geçersiz kılmak için- bu dokümantasyon işine odaklanmaktı. Bu belgeleme dürtüsünü, o soykırımın, bütün bu yalanlarla anılarının kutsallığına saygısızca saldırılan kurbanlarına duyduğum empati de besliyordu. Bir araştırmaya girişirken başlangıçta duygular veya değerlerle harekete geçmenin fakat sonradan metodolojiye sadık kalarak ve entelektüel disipline uyararak görece değerden muaf sonuçlar elde etmenin mümkün olduğuna inanıyorum. Ünlü Alman sosyolog Max Weber, değerle bağlantılılık (Wertbezogenheit) ve değerden arınmışlık (Wertfreiheit) dikotomisini önerdiğinde aklında bu problem vardı; ilki, bizi araştırma için bir tema seçmeye sürükler, ikincisiyse, araştırmaya girer girmez kendimizi başlangıç değerlerinden sıyırmamızı şart koşar.

Kendini işine adanmış inkârcıların “kayıtları doğru tutma” amaçları doğrultusunda bilimsellikten pek yararlanmadıkları söylenebilir. On yıllar boyunca bir araya getirilen belgesel kanıtların kümülatif ağırlığına rağmen Türkler ve savunucuları kendilerini kandırmayı ve inkâr etmeyi ısrarla sürdürüyorlar. Bu bağlamda gerçek, objektif bilimsellik ölçütlerine saygılı olanlar için lanetli güçlerin tutsaklığı altındadır. Bu olgunun kendisi, bu güçlerin doğasını yansıtmaya yetecek kadar önemlidir. Bu güçleri açıklamak için buraya “politika” terimini sokuşturmak çok basit kaçır. Politika problemin sadece dış yüzeyidir; bu itibarla, kesin, ettirgen bir faktörden ziyade bir emaredir. Bu inkârcılardan bazılarıyla yaşadığım şeyler, onların asıl kaygılarının, resmi bir suç ikrarı durumunda bekledikleri -ve her halükarda uzak durmaya kararlı gözüksükleri- birtakım sonuçlarla ilgili olduğunu gösteriyor. Söz konusu sonuçlar, (1) yalan ve inkârlarla dolu doksan küsur yılın getirdiği güçlü bir suçluluk duygusunu, (2) özellikle ağır tazminat talepleri ihtimaline bağlı yasal çaparızları, (3) soykırım yaftasının vurulmasını ve kaçınılmaz biçimde Nazilerle

karşılaştırılmayı ve (4) Cumhuriyetin kuruluşundan beri konunun halk arasında veya akademik düzeyde tartışılmasına karşı yaygın tabulardan bahsetmemeye şartlanmışlığın getirdiği toptan hazırlıksızlık nedeniyle, Türkiye’de geniş çaplı karışıklıklar yaşamayı içerir. Burada değerlendirilmesi gereken şey, Türkiye’nin sadece stratejik anlamda önemli bir NATO müttefiki olarak değil, aynı zamanda hızlı büyüyen ekonomiye sahip bir ülke olarak da yararlanmayı sürdürdüğü çeşitli güç aygıtlarıdır. Sonuç olarak Türk tarihçileri ve çok çeşitli çıkarlarla “Türk bakış açısı”nı benimsemiş bazı Batılı tarihçiler soykırımın kabulüyle ilgili olarak çeşitli alternatifler sunuyorlar. Bu alternatif görüşlerde tekrarlanan argümanlar, Osmanlı hükümetinin niyetinin sadece tehcir ve tebdil-i mekan olduğu; sadece savaş alanlarının yakınındaki Ermenilerin tehcir edildikleri; ortaya çıkan kayıpların esasen tehcirlerden sorumlu olanların kötü yönetimi, yoksunluklar, kötü hava şartları, hastalık ve salgınlar gibi istenmeyen sonuçlara bağlı olması; katliamlar nerede gerçekleşirse gerçekleşsin, hepsinin “toplumlararası çatışmalar”ın yan ürünleri olduğu ve dolayısıyla hükümet tarafından ne emredildiği ne de kontrol edildiğidir. Bu bağlamda en acayip argümanlara, tehcirlerin kısmen Ermeni muhacirleri Müslüman düşmanlarından korumak için düzenlendiği; soykırım olmadığı fakat hem Ermenilerin hem de Türklerin ağır kayıplar verdikleri bir dünya savaşı ortamında bir iç savaşın söz konusu olduğu ve I. Dünya Savaşının sonunda Türklerin Ermenilerden birkaç kat fazla kayıp verdikleri iddialarını örnek olarak verebiliriz.

Bu ve benzer ve tali pek çok iddia, Ankara’daki Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından yakın tarihte yapılan bir yayında tekrar tekrar ele alınmıştır. Bu Bakanlık “Ermenilerin soykırım iddiaları”na karşılık vermek için Türk bakış açısının yayılmasına çalışacak özel bir büro oluşturmayı gerekli görmüştü. Büronun adı, Türk Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi, yayının başlığı da Ermeni İddiaları ve Tarihi Gerçekler idi. Bu yeni girişim, Türkiye Cumhuriyeti’nin, “Dokuz Soru ve Cevapta Ermeni Sorunu” başlığı altında çok sayıda inkâr materyalini yayınlayan resmi internet sayfasında destekleniyor. Bu argümanların büyük bölümü çürük ve bazılarının da gülünçlük derecesinde saçma olmasına rağmen, Batı’daki etkili medya kurumları bu argümanları kısmen tarafsız görünmek adına kısmen de Türklere

yanarına dürtüsüyle aynen tekrarlıyor. Güç aygıtları, genel olarak konuşmak gerekirse, insanlara önceliklerini yeniden düzenletir ve sonuç olarak kolaycı davranışlar üretirir. Dünya çapındaki resmi ajanslar, medya ve yüksek öğrenim kurumları soykırımı inkâr eden kuşkulu ve propaganda nitelikli literatüre gark olurken, Türklerin Ermeni Soykırımını tartışmalı bir mesele haline indirgeme çabalarında nispeten başarılı olmaları, sadece Türk gücünün bir tezahürü değil, aynı zamanda o güç karşısında Ermenilerin aciz kalmalarının da bir yan ürünüdür. Bu acz, Büyük Britanya, Birleşik Devletler ve Fransa gibi dünyanın en ileri demokrasilerindeki hükümetlerin ve hatta parlamentoların I. Dünya Savaşı Ermeni felaketinden bahsederken başına “sözde” sıfatını koymayı tercih etmelerinde ve de felaketin kökeni ve doğasında “belirsizlikler” olduğu iddiasını sürdürmelerinde apaçık görülebilir. Başka bir deyişle, bu ülkeler Türk iddialarını destekliyor veya “Türk bakış açısı”yla özdeşleşmeye teşneler. Devlet arşivlerinin Ermeni Soykırımı suçunu su götürmez biçimde kanıtlayan resmi belgelerle dolu olduğu gerçeği ortada dururken bu durum hayli komik kaçıyor.

Soykırım Tanımım

Özetleyecek olursak, Ermeni Soykırımı gerçeğinden çıkartılacak en çarpıcı ders, hem gerçekleştirilmesinin hem de ısrarla inkâr edilmesinin bir ve aynı şartın, yani ezici gücün bir fonksiyonu olduğu gerçeğidir. Nispeten zayıf ve dolayısıyla savunmasız bir gruba karşı işlenen suç öncesinde, sırasında ve sonrasında egemen bir güç türüdür bu. İnkâr burada, soykırımın bizatihi kendisini üreten süreç ve şartların mantıkî bir uzantısı olarak görülür. Editörlerin talebi üzerine soykırım kavramımı dört bileşen halinde şematikleştirdim.

1. Potansiyel bir fail grubu ile potansiyel bir kurban grubu arasındaki bir ihtilaf. Bunun da alt bileşenleri şunlardır:
 - a. İhtilafın kökeni;
 - b. İhtilafın tarihçesi;

- c. İhtilafın yükselme safhaları;
 - d. Arabuluculuk veya başka türlü barışçıl yollarla çözüme ulaşmayan ve artma ve patlama potansiyeli barındıran bir ihtilaf.
2. Güç İlişkileri. Potansiyel fail ile potansiyel kurban gruplarının güç konumlarındaki vahim eşitsizlik. Ortaya çıkan güç farkı, kurban grubun kaderini etkileyen savunmasızlık faktörü olarak adlandırılabilir.
 3. Fırsat Yapısı. Potansiyel fail ne kadar güçlü ve ne kadar öfkelenmiş olursa olsun, uygun ve umut verici olduğuna inanılan bir fırsat var olmadıkça soykırım niyet düzeyinden fiilen gerçekleştirilme düzeyine ulaşamaz. Bir dış savaş, bir iç savaş veya bir dünya savaşı bu anlamda en uygun fırsatlardır. Fakat devrim, mevcut bir hükümetin devrilmesi veya beklenmedik ekonomik çöküş gibi bazı ulusal krizler de, bu süreçten galip çıkan grupların soykırımsal galeyanlarını tetikleyebilir.
 4. İhtilafın Toptan Ölümcül Şiddete Başvurarak Çözümü. Bundan önce şunların gerçekleşmiş olması gerekir:
 - a. Hedefteki grubun aşırı derecede aşağılanması ve ardından yasal haklarından yoksun bırakılmaları;
 - b. İhtilafın artık geri dönülmez bir biçimde radikalleşmesi;
 - c. Kurban grubun azami oranda kırılması için ezici gücün elindeki tüm aygıtlardan faydalanılmış olması.

Sonuç

Birisi kitlesel bir trajedinin kurbanlarını genel anlamda duyumsayabilir, fail ve kurbanların içinde buldukları şartları ölçüp biçebilir, analiz kavram ve çatılarını geliştirebilir ve nihayet çeşitli bilgi alanlarına katkıda bulunmaya çabalayabilir. Fakat ne kadar iyi niyetli olursa olsun, araştırmacının kişisel tarihi bir biçimde, dolaylı ya da doğrudan o trajediyle bağlantılıysa bir problem yakasını hiç bırakmaz. Hiçbir kavramsallaştırma ve teorileştirme çabası, araştırmacının kendisini özgür hissetmesi için

böyle bir trajedinin etkisinden tamamen arınmasına yardımcı olamaz. Bu problemin ciddiyeti, araştırmacının trajediyle ne kadar özdeşleştiğiyle ve ne kadar etkilendiğiyle de orantılıdır. Bu durumda araştırmacılık, tarafsız ve serinkanlı olunabildiği ölçüde, bir bölümlere ayırma metodu, amaca yönelmiş bir çaba ve geçici bir ayrıştırma eylemi haline gelir. Akıl ve mantığı etkileyen hassasiyetler bilinçli bir biçimde bastırılır.

Trajedi olgusuna yönelik bu genel bakıştan Ermeni Soykırımı trajedisine dönecek olursak, belli bazı özelliklerin ele alınması yerinde olacaktır. İtiraf etmeliyim ki, Ermeni Soykırımı öğrencisi olarak yakamı hiç bırakmayan, bütün araştırma ve yayınlarıma yön veren özelliklerdir bunlar. Eğer “Büyük Suç” olarak adlandırılan şeye yönelik bu denli ısrarlı inkâr söz konusu olmasaydı bu özelliklerden muhtemelen daha az etkilenirdim. İnkâr, trajediye ve sürekli olarak anılarının kutsallığına saldırılan kurbanlarına yönelik bir acıma duygusu yaratan etkili bir güçtür. Benim bu anlamda kişisel duygularım esas olarak Ermeni Soykırımının benzersiz özellikleri olarak gördüğüm şeyleri temel almaktadır:

(1) I. Dünya Savaşı Türkiye’sinin görece (teknolojik anlamda) ilkel şartları ve en az onun kadar önemlisi, halkın göz ardı edilemez oranda kıyımaya iştiraki temelinde, kurban nüfusun önemli bir bölümü uzun süren acılı bir ölüme maruz kalmıştır, çünkü failer, Büyükelçi Morgenthau’ya (1919) göre, “sopa, çekiç, balta, tırpan, kazma ve testere” gibi kör aletler kullanmışlardı; bunun için kurbanların “cesetler(i) parça parça” idi. Ermeni erkeklerinin büyük kısmı önceden ayrılıp hızla ölüme gönderildiğinden, bu vahşi cinayetler, açlık, hastalık, yorgunluk, kötü hava ve salgın gibi ağır şartlar altındaki tehcir yolculuklarına tabi tutulan çocuklar, kadınlar ve yaşlı erkeklere uygulanmıştı daha çok. Bu korkunç olaylar hiç aklımdan çıkmıyor ve kurbanlarla aramda güçlü duygusal bağlar yaratıyor.

(2) Esas itibarıyla Türkiye’nin doğusunda görülen bu mezalimler, Osmanlı İmparatorluğu’nun çeşitli cezaevlerinden katliam amacıyla tahliye edilen binlerce “kana susamış suçlu” tarafından gerçekleştirilmişti. Bir devletin ve hükümetinin cezaevlerinde yatan suçluları seferber ederek kendi vatandaşlarından bir bölümüne karşı kitlesel cinayet

örgütlediğine insan tarihinin hiçbir kaydında rastlanmamıştır. Bu ayarlamamanın tek amacının, katillerin toptan imhası düşünülen kurbanlara merhamet göstermeleri ihtimalini ortadan kaldırmak olduğunu unutmam mümkün değil. Yetkililerin hızlı ve azami sonuç alabilecek canavar ruhlu ve kana susamış adamlara ihtiyaçları vardı.

(3) Bu korkunç ayarlamamanın mimarları Nazım ve Şakir olmak üzere iki doktordu. Her ikisi de bir süre Paris'te eğitim görmüştü; Dr. Şakir o zamanlar Darülfünun-ı Şahane'nin Tıbbiye Mektebinde (İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi) profesör olarak görev yapıyordu. Bu doktorlar İttihad ve Terakki Fırkasının Merkez-i Umumisindeki gizli toplantılarda, soykırım şemasından en iyi sonuçları elde etmek için hükümlülerin kullanılmasında ısrar ediyorlardı. Benim için, bu önemli gerçek üzerinde yorum yapmak ve ortaya çıkan gaddarlıktan dehşete düşmemek mümkün değil.

Sonuç olarak, beni harekete geçiren şeyin sadece Ermeni trajedisine ve kurbanlarına duyduğum acıma duygusu olmadığını tekrar vurgulamak istiyorum. En az onun kadar önemlisi, uygar dünyanın kalanının bilgisizlik ve kayıtsızlığının getirdiği adaletsizlik karşısında makul bir çare bulmak istememdir. Gerçeği haykırmak için, bilimsel araştırmalarımı bu saiklere oturtmaya çalışmayı sürdürmeye kararlıyım. Bütün olumsuzluklara rağmen, gerçeğin bir gün adaletin tesisine yardımcı olacağına ve yirminci yüzyılın ilk büyük soykırımının binlerce kurbanının anısına yönelik kayıtsızlık ve saygısızlığın önüne geçileceğine inanıyorum.